

WSTĘP

Niniejszy zbiór tekstów jest owocem studencko-doktoranckiej konferencji „Granice wolności w starożytnej myśli greckiej, rzymskiej i judaistycznej” zorganizowanej 18–19 czerwca 2012 roku na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Konferencja poświęcona problemowi wolności była w zamierzeniu próbą przybliżenia dawnych sensów oraz formą komentarza do współczesnych, niejednokrotnie wartościujących i obciążonych spuścizną chrześcijańską, odczytań antyku. Podążając śladami starożytnych, prelegenci mieli za zadanie przyjrzeć się zagadnieniu wolności rozumianej jako kategoria religijna czy filozoficzna oraz tej wpisanej w obszar antycznej jurysdykcji, która warunkowała zasady społecznych zależności. Przedmiotem badań stały się świadectwa literackie, artystyczne oraz historyczne służące do eksplikacji starożytnego rozumienia wolności. W ramach dyskusji pojawiły się także spekulacje nad pojęciami wolnej woli, przeznaczenia, konieczności i tragizmu oraz próba ich redefinicji w kontekście przedchrześcijańskiego świata.

Uczestnicy reprezentowali rozmaite środowiska starożytnicze i różnorodność ta znajduje odbicie w niniejszym tomie, niemniej najliczniej reprezentowana jest historia filozofii. Michał Bizoń w swoim artykule *Początki etycznej teorii woli* całkowicie oryginalnie dowodzi, że pojęcie wolnej decyzji można odnaleźć już u Platona, który wypracował je w swoim sporze etycznym z sofistami, aby przekroczyć aporie ich etyki. Bizoń śledzi rozwój tej myśli u Platona w dwóch dialogach, *Hippias Mniejszy* i *Gorgias* (pozostaną przy przyjętej przez Autora konwencji spolszczania greckich imion), zapowiadając uzupełnienie swoich rozważań o czwartą księgę *Państwa* w przyszłości. Punktem wyjścia dla Platona – co pokazuje Bizoń – była zasygnalizowana w *Hippiasie Mniejszym* etyczna aporia: ktoś, kto umyślnie czyni zło, jest moralnie lepszy od kogoś, kto czyni je nieumyślnie. Do tego problemu Platon powraca

w *Gorgiasie*, tym razem ma jednak przygotowane rozwiązanie. Jest nim kategoria intencji (a właściwie „chcienia”, *boulesthai*) oderwana od samego działania. Jednocześnie, co Bizoń sygnalizuje w zakończeniu artykułu, platońska teoria woli zyskuje swą pełnię dopiero w czwartej księdze *Państwa*, gdzie etyka zostaje ugruntowana w ontologii duszy. W swojej analizie „cynickich” mów Juliana Apostaty Andrzej Iwo Szoka przygląda się z kolei temu, jak stary, cynicki ideał wolności stał się elementem swobodnego *Kulturkampf* między „obozem pogańskim”, na którego czele stał cesarz-filozof, a chrystianizującymi *kynikoí* nowej generacji, do których były adresowane mowy Juliana. Filozoficzną część publikacji zamyka tekst Olgi Kubicy, prezentujący sylwetkę „ostatniego gnostyka”, Bardesanesa z Edessy, oraz jego traktat *Liber Legum Regionum* (znany też jako dialog *De fato*). Syryjski autor, niejako wbrew dominującej wówczas modzie na rozmaicie przejawiający się determinizm, bronił w nim niezależności człowieka zarówno od wpływu świata naturalnego (gwiazd i położenia geograficznego), jak i losu-fatum. Autor następnego tekstu, historyk Wawrzyniec Miścicki, podejmuje problematykę niezależności miast greckich. Idąc w ślady Nicka Fishera i Jeremy’ego Lendona, uzupełnia powszechnie znany obraz izonomii *póleis* (i naruszającej ją tendencji do powstawania hegemonii) o istotny element hierarchizacji całych społeczności pod względem posiadanej *timé*, czci. Krytykę literacką reprezentuje w niniejszym tomie tekst Justyny Gajek, w którym dokonuje ona analizy żałobnych monodii Elektry Sofoklesa i Antygony z *Fenicjanek* Eurypidesa. Zawieszając tendencyjne odczytanie greckich tragedii, w którym problem wolności sprowadza się do uznania fatalizmu losów bohaterów, Gajek koncentruje się na uwypukleniu momentu wyzwolenia z ram nieakceptowanego porządku, uchwyconego właśnie w lamentacjach protagonistek obydwu analizowanych dramatów. Tom zamyka artykuł Łukasza Krężółka, w którym Arystoteles spotyka się z Hannah Arendt, Zygmunt Baumanem i Ryszardem Legutko. Tekst stanowi analizę genezy i obecności sfery publicznej w greckiej *pólis*, ale czytając autorów antycznych bardziej dla nas niż dla nich samych, Krężółek pokazuje, że starożytność dostarcza współczesnej teorii politycznej czegoś na kształt fundacyjnego mitu. Jak dobitnie wyraziła to Sarah C. Humphreys, „Grecy, nasze totemy, wciąż pozostają *bons à penser*, punktem wyjścia do samowiedzy i rozważań”¹.

¹ S.C. Humphreys, *The Strangeness of Gods. Historical Perspectives on the Interpretation of Athenian Religion*, Oxford 2004, s. 7 (tłum. P.B.).